

*Михайлишин У.Б. (ORCID 0000-0002-0225-8115),
Щур О.Я. (ORCID 0000-0002-7308-3500)*

ВПЛИВ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ ПІДЛІТКІВ

У статті розглянуто психологічні особливості впливу темпераменту на міжособистісні стосунки підлітків.

Представлено та проаналізовано результати емпіричного дослідження впливу темпераменту на особистісні стосунки з подальшою статистичною обробкою даних.

Методи: *при дослідженні використані методи математичної статистики (кореляційний аналіз за Пірсоном) та наступні психодіагностичні методики: методика на визначення типу темпераменту Г. Айзенка; методика «Формула темпераменту А. Белова»; методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі; соціометрія.*

Результати. *У результаті теоретичного аналізу проблеми дослідження впливу темпераменту на міжособистісні стосунки підлітків у науковій літературі визначено, що властивості темпераменту у підлітковому віці можуть впливати на характер міжособистісних стосунків. Стосунки і відносини з іншими людьми важливі і актуальні для людини будь-якого віку. Проте їх значимість посилюється саме в підлітковому віці. Підлітковий період є сензитивним до розширення та збагачення стосунків з ровесниками.*

Подано методики емпіричного дослідження темпераменту та міжособистісних стосунків.

У результаті емпіричного дослідження та кореляційного аналізу встановлено, що існує взаємозв'язок між темпераментом та міжособистісними стосунками підлітків.

У результаті кореляційного аналізу визначено, що для осіб із типом темпераменту сангвініка властивими є доброзичливий тип взаємовідносин, соціометричний статус «лідер» та «з частим вибором», та менше виражені підозрілий, залежний типи міжособистісних стосунків. Для осіб із типом темпераменту холерика властивими є авторитарний, егоїстичний, агресивний, підпорядковуючий типи взаємовідносин, соціометричний статус «лідер». У меншій мірі проявляються підозрілий, залежний, доброзичливий та альтруїстичний типи взаємовідносин. Для осіб із типом темпераменту флегматика та меланхоліка властивими є підозрілий, залежний та

альтруїстичний тип взаємовідносин, соціометричний статус «ізолюваний» та «зневажений». У меншій мірі проявляються авторитарний, егоїстичний, агресивний та підпорядковуючий типи міжособистісних стосунків.

На підставі отриманих даних зроблено висновок про необхідність подальших досліджень, спрямованих на пошук впливу різних детермінант на міжособистісні стосунки підлітків з метою глибшого аналізу порушеної проблематики.

Висновки. У результаті кореляційного аналізу встановлено, що темперамент може бути пов'язаний із міжособистісними стосунками підлітків.

Ключові слова: темперамент, відносини, стосунки, підлітковий вік, психобіологічна властивість, поведінка.

Постановка проблеми. Темперамент як психобіологічна властивість особистості проявляється в особливостях освоєння предметного світу, у тяжінні до розумової і фізичної праці, у соціальних контактах, у швидкості переходу від одного виду діяльності до іншого чи від одних засобів мислення до інших, у швидкості моторно рухових актів, у швидкості мовлення, в емоційній чуттєвості до розходжень між задуманим і результатом спілкування та діяльності, у чуливісті до невдач і оцінки людей.

Темперамент істотно впливає на формування багатьох важливих рис людини, її здібностей, виступає необхідною умовою регуляції і адаптації людської поведінки в нормальній ситуації.

Властивості темпераменту у підлітковому віці, можуть впливати на характер міжособистісних стосунків. Стосунки і відносини з іншими людьми важливі і актуальні для людини будь-якого віку. Проте їх значимість посилюється саме у підлітковому віці. Підлітковий період є сензитивним до розширення та збагачення стосунків з ровесниками.

У сучасній психології існує безліч думок щодо місця міжособистісних стосунків у життєдіяльності людей. Оскільки будь-яка особистість розглядається в її взаємозв'язку з іншими представниками певної соціальної групи, до якої вона належить, то саме в людських стосунках виявляється глибинний зміст людського «Я».

Оскільки, дослідженню впливу темпераменту на міжособистісні стосунки підлітків раніше не так приділялася увага, на сьогоднішній день існує потреба в узагальненні вже існуючих відомостей з цього питання та дослідженні нерозкритих питань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Темперамент визначає наявність багатьох психічних відмінностей між людьми, у тому числі по

інтенсивності і стійкості емоцій, емоційній вразливості, темпу і енергійності дій, а також за цілою низкою інших динамічних характеристик (Маклаков, 2001).

В історії психології відомо кілька теорій темпераменту. Найдавніша з них – гуморальна теорія, яка пов'язує темперамент з особливостями внутрішнього середовища організму (М'ясоїд, 2004).

На думку Гіппократа, відмінності у рідинах різних людей (крові, слизу, жовчі, чорної жовчі) пояснюють і відмінності у характерах, а переважання однієї з них визначає темперамент людини (Ждан, 2004).

І. Кант (Kant, 2007) представив у своїй «Антропології» формальний опис чотирьох типів темпераменту. Дослідник вважав органічною основою типів темпераменту якісні особливості крові. І. Кант уперше дав психологічну характеристику типів темпераменту, запропонував класифікацію властивостей темпераменту і характеру людини (Столяренко, 2012).

Американські дослідники А. Томас і С. Чесс (Chess, Thomas, 1986) мають на увазі під темпераментом стиль поведінки. На думку цих авторів, вивчаючи темперамент, можна відповісти на питання, як людина діє в різних ситуаціях. Поведінковий стиль (або темперамент) не дозволяє оцінити, чому людина вчинила тим чи іншим чином, що їй подобається або яких успіхів вона може досягти в різних видах діяльності. Інакше кажучи, особливості темпераменту не належать ні до змісту, ні до мотивації, ні до успішності діяльності.

Інші дослідники, А. Басе і Р. Пломін (Buss, Plomin, 1975), які розробили найбільш популярну в сучасній американській психології концепцію темпераменту, вважають, що у характеристиках темпераменту повинні відображатися стильові особливості поведінки, його експресивні, а не змістовні аспекти. Однак віднесення поведінкової риси до числа стильових особливостей не є, на їхню думку, достатньою умовою, щоб говорити про цю межу як прояв темпераменту. Щоб конкретна риса могла вважатися властивістю темпераменту, вона повинна задовольняти ще п'ятьма критеріями. Основним критерієм є спадкова обумовленість властивостей темпераменту (Егорова, 1997).

Г. Айзенк побудував свою модель типів темпераменту. Поєднання емоційної стійкості з екстраверсією Г. Айзенк ототожнює з типом сангвініка; емоційної лабільності й екстраверсії – з типом холерика; емоційної стійкості з інтроверсією – з типом флегматика, а емоційної лабільності з інтроверсією – з типом меланхоліка (Палій, 2010).

Психологічні особливості темпераменту особистості можуть впливати на різні аспекти життєдіяльності, зокрема на міжособистісні стосунки.

Дослідженню міжособистісних стосунків присвячено велику кількість наукових досліджень. Серед них на особливу увагу заслуговують праці

прибічників гуманістичної психології. За теорією самоактуалізації А. Маслоу (Маслоу, 1999) психологічно конструктивними вважаються міжособистісні стосунки, які викликають в учасників почуття приналежності, переконують людину, що вона перебуває поза небезпекою, зміцнюють її самоповагу, а в кінцевому рахунку уможливають самоактуалізацію.

Г. Андреева (Андреева, 2014) відзначає, що природу міжособистісних стосунків можна правильно зрозуміти, якщо не ставити їх в один ряд із суспільними стосунками. Природа міжособистісних стосунків істотно відрізняється від природи суспільних стосунків, оскільки вони ґрунтуються, виникають і складаються на основі певних відчуттів, що народжуються у людей стосовно один до одного.

М. Обозов (Обозов, 1990) обґрунтовує взаємостосунки як складову взаємодії, яка завдяки взаєморозумінню і через взаємодопомогу забезпечує її результат. Конструктивність чи деструктивність останнього залежить від ступеню досягнення між партнерами злагоди й узгодженості в процесі взаємодії.

Мета статті – розкрити вплив темпераменту на міжособистісні стосунки підлітків.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Емпіричне дослідження впливу темпераменту на міжособистісні стосунки підлітків проводилось на базі Міжгірської ЗОШ I-III ступенів № 1. Вибірку склали учні 7-8-х класів у кількості 68 осіб. Вік досліджуваних – 13-14 років.

У результаті емпіричного дослідження впливу темпераменту на міжособистісні стосунки підлітків було проаналізовано показники методик на визначення типу темпераменту та особливостей міжособистісних відносин. Таким чином, за методиками на визначення типу темпераменту отримано наступні результати:

Методика на визначення типу темпераменту Г. Айзенка.

У даній вибірці з типом темпераменту сангвінік виявлено 22% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, даний темперамент домінує у п'ятнадцяти підлітків.

З типом темпераменту холерик виявлено 34% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, даний темперамент домінує у двадцяти трьох підлітків.

З типом темпераменту флегматик виявлено 4% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, даний темперамент домінує у трьох підлітків.

З типом темпераменту меланхолік виявлено 40% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, даний темперамент домінує у двадцяти семи підлітків.

Отже, за результатами даної методики помітно, що у підлітків, які складають дану вибірку переважає тип темпераменту меланхоліка та холерика. Дані типи темпераменту характеризуються високим рівнем нейротизму який вказує на емоційну стійкість чи нестійкість. Нейротизм у підлітків, залежно від ситуації, може виражатись в надзвичайній знервованості, нестійкості, поганий адаптації, схильності до швидкої зміни настроїв заклопотаності, Нейротизму відповідає емоційність, імпульсивність; нерівність в контактах з людьми, мінливість інтересів, виражена чутливість, вразливість, схильність до дратівливості.

Результати за даною методикою зображено на рис. 1.

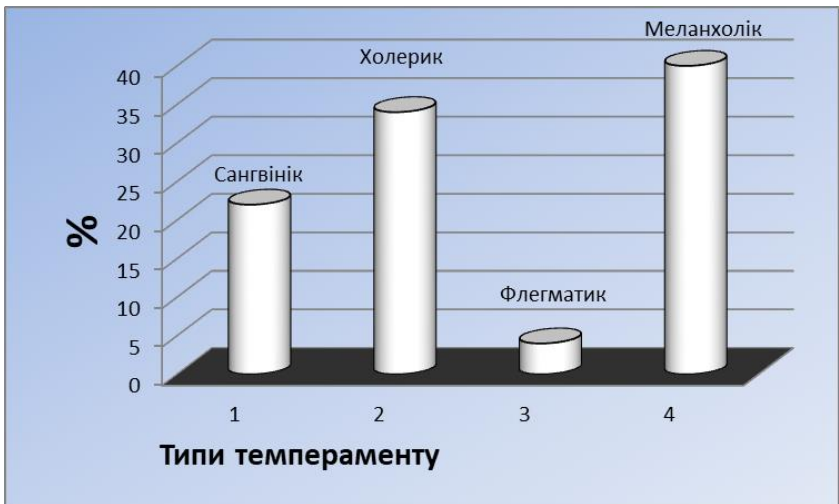

Рис. 1. Середні показники за методикою на визначення типу темпераменту Г. Айзенка у відсотковому значенні

Методика «Формула темпераменту А. Белова»

У даній вибірці з типом темпераменту сангвінік виявлено 22% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, даний темперамент домінує у п'ятнадцяти підлітків.

З типом темпераменту холерик виявлено 34% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, даний темперамент домінує у двадцяти трьох підлітків.

З типом темпераменту флегматик виявлено 4% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, даний темперамент домінує у трьох підлітків.

З типом темпераменту меланхолік виявлено 40% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, даний темперамент домінує у двадцяти семи підлітків.

Отже, за результатами даної методики помітно, що у підлітків, які складають дану вибірку переважає тип темпераменту меланхоліка та холерика. Особи з типом темпераменту меланхоліка це люди зі слабкою, неврівноваженою, малорухливою нервовою системою, яка володіє підвищеною чутливістю навіть до слабких подразників.

Підлітки з холеричним типом темпераменту відрізняються сильною, неврівноваженою, рухливою нервовою системою, яка відзначається перевагою збудження над гальмуванням.

Результати за даною методикою зображено на рис. 2.

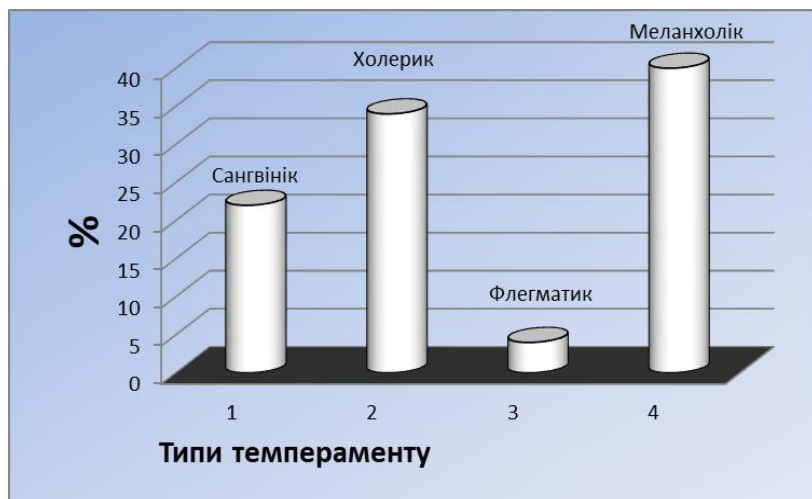

Рис. 2. Середні показники за методикою «Формула темпераменту А. Белова» у відсотковому значенні

Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі

У результаті дослідження за даною методикою визначено особливості проявів типів міжособистісних відносин:

Авторитарний. Даний тип міжособистісних відносин яскраво виражений у 24% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, авторитарний тип домінує у шістнадцяти підлітків.

Егоїстичний. Даний тип міжособистісних відносин яскраво виражений у 21% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, егоїстичний тип домінує у чотирнадцяти підлітків.

Агресивний. Даний тип міжособистісних відносин яскраво виражений у 21% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, агресивний тип домінує у чотирнадцяти підлітків.

Підозрілий. Даний тип міжособистісних відносин яскраво виражений у 21% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, підозрілий тип домінує у чотирнадцяти підлітків.

Підпорядковуючий. Даний тип міжособистісних відносин яскраво виражений у 22% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, підпорядковуючий тип домінує у п'ятнадцяти підлітків.

Залежний. Даний тип міжособистісних відносин яскраво виражений у 22% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, залежний тип домінує у п'ятнадцяти підлітків.

Доброзичливий. Даний тип міжособистісних відносин яскраво виражений у 22% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, доброзичливий тип домінує у п'ятнадцяти підлітків.

Альтруїстичний. Даний тип міжособистісних відносин яскраво виражений у 19% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, тип домінує у тринадцяти підлітків.

Отже, за результатами даної методики помітно, що у підлітків, які складають дану вибірку найбільше проявляється авторитарний тип міжособистісних відносин. Таким чином, значна кількість учнів даної вибірки схильні одноосібно приймати рішення, вказувати іншим що робити, не визнають недоліків власних знань.

Найменше виражений альтруїстичний тип міжособистісних відносин, що свідчить про те, що більшість учнів не схильні пожертвувати собою, своїми інтересами заради інших.

Результати за даною методикою зображено на рис. 3.

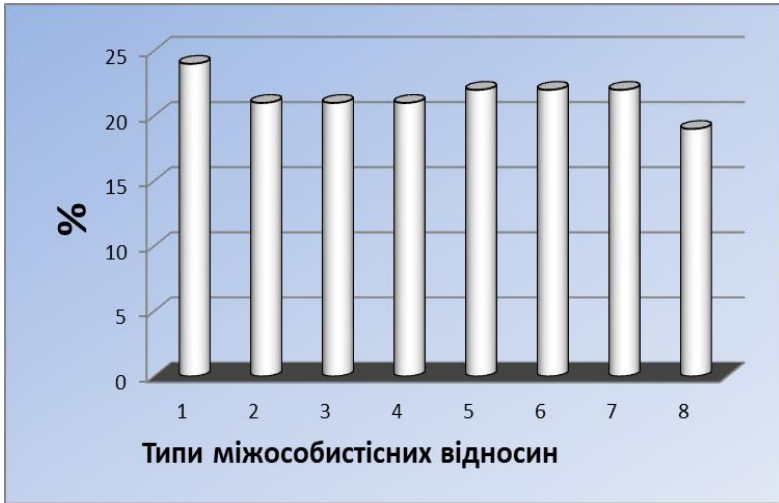

Рис. 3. Середні показники за методикою діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі у відсотковому значенні

Типи міжособистісних відносин: 1. Авторитарний. 2. Егоїстичний. 3. Агресивний. 4. Підозрілий. 5. Підпорядковуючий. 6. Залежний. 7. Доброзичливий. 8. Альтруїстичний.

Соціометрія.

Соціометричний статус «лідер» визначено у 18% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, статус «лідер» виражений у дванадцяти підлітків.

Соціометричний статус «з частим вибором» визначено у 53% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, статус «з частим вибором» виражений у тридцяти шести підлітків.

Соціометричний статус «зневажений» визначено у 19% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, статус «зневажений» виражений у тринадцяти підлітків.

Соціометричний статус «ізолюваний» визначено у 10% від загальної кількості досліджуваних. Таким чином, статус «ізолюваний» виражений у семи підлітків.

Отже, за результатами соціометричного дослідження помітно, що у підлітків, які складають дану вибірку найбільше виражений соціометричний статус «з частим вибором», що свідчить про хороші взаємовідносини між більшою частиною підлітків. Проте, фіксується значна частина зневажених та ізольованих, що в цілому свідчить про досить несприятливий психологічний мікроклімат у колективі підлітків.

Результати за соціометрією зображено на рис. 4.

Рис. 4. Середні показники соціометрії у відсотковому значенні

У результаті кореляційного аналізу встановлено:

Позитивний кореляційний зв'язок між показником темпераменту екстраверсія-інтроверсія (Г. Айзенк) та авторитарним ($r = 0,279^*$; $p < 0,05$), егоїстичним ($r = 0,435^{**}$; $p < 0,01$), агресивним ($r = 0,435^{**}$; $p < 0,01$), підпорядковуючим ($r = 0,374^{**}$; $p < 0,01$) типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим більше екстравертованою буде особистість, тим більше можуть проявлятися авторитарний, егоїстичний, агресивний, підпорядковуючий типи взаємовідносин.

Позитивний кореляційний зв'язок між показником темпераменту екстраверсія-інтроверсія (Г. Айзенк) та соціометричним статусом ($r = 0,581^{**}$;

$p < 0,01$). Дані результати можуть свідчити про те, що чим більше екстравертованою буде особистість, тим більше буде виражений соціометричний статус «лідер» та «з частим вибором».

Негативний кореляційний зв'язок між показником темпераменту екстраверсія-інтроверсія (Г. Айзенк) та підозрілим ($r = -0,685^{**}$; $p < 0,01$), залежним ($r = -0,587^{**}$; $p < 0,01$), альтруїстичним ($r = -0,595^{**}$; $p < 0,01$) типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим більше екстравертованою буде особистість, тим менше можуть проявлятися такі типи міжособистісних відносин, як підозрілий, залежний, альтруїстичний.

Позитивний кореляційний зв'язок між показником темпераменту нейротизм (Г. Айзенк) та підозрілим ($r = 0,468^{**}$; $p < 0,01$), залежним ($r = 0,478$; $p < 0,01$), альтруїстичним ($r = 0,358^{**}$; $p < 0,01$) типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим більший рівень емоційної нестійкості буде проявлятися у людини, тим більше вона буде схильна обирати такі типи міжособистісних стосунків, як підозрілий, залежний та альтруїстичний.

Негативний кореляційний зв'язок між показником темпераменту нейротизм (Г. Айзенк) та доброзичливим типом взаємовідносин (Т. Лірі) ($r = -0,659^{**}$; $p < 0,01$). Дані результати можуть свідчити про те, що чим більший рівень емоційної нестійкості буде проявлятися у людини, тим менше вона буде схильна обирати доброзичливий тип міжособистісних взаємовідносин.

Негативний кореляційний зв'язок між показником темпераменту нейротизм (Г. Айзенк) та соціометричним статусом ($r = -0,649^{**}$; $p < 0,01$). Дані результати можуть свідчити про те, що чим більший рівень емоційної нестійкості буде проявлятися у людини, тим більше буде виражений соціометричний статус «ізолюваний» та «зневажений».

Позитивний кореляційний зв'язок між типом темпераменту сангвінік (А. Белов) та доброзичливим ($r = 0,702^{**}$; $p < 0,01$), типом взаємовідносин (Т. Лірі). Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений сангвінічний тип темпераменту, тим більше буде домінувати доброзичливий тип взаємовідносин.

Позитивний кореляційний зв'язок між типом темпераменту сангвінік (А. Белов) та соціометричним статусом ($r = 0,735^{**}$; $p < 0,01$). Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений сангвінічний тип темпераменту, тим більше буде виражений соціометричний статус «лідер» та «з частим вибором».

Негативний кореляційний зв'язок між типом темпераменту сангвінік (А. Белов) та підозрілим ($r = -0,568^{**}$; $p < 0,01$), залежним ($r = -0,567^{**}$; $p < 0,01$), типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений сангвінічний тип темпераменту, тим менше буде виражений підозрілий та залежний типи міжособистісних стосунків.

Позитивний кореляційний зв'язок між типом темпераменту холерик (А. Белов) та авторитарним ($r = 0,693^{**}$; $p < 0,01$), егоїстичним ($r = 0,769^{**}$; $p < 0,01$), агресивним ($r = 0,789^{**}$; $p < 0,01$), підпорядковуючим ($r = 0,762^{**}$; $p < 0,01$) типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений холеричний тип темпераменту, тим більше буде проявлятись авторитарний, егоїстичний, агресивний, підпорядковуючий типи взаємовідносин.

Позитивний кореляційний зв'язок між типом темпераменту холерик (А. Белов) та соціометричним статусом ($r = 0,426^{**}$; $p < 0,01$). Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений холеричний тип темпераменту, тим більше буде проявлятись соціометричний статус «лідер».

Негативний кореляційний зв'язок між типом темпераменту холерик (А. Белов) та підозрілим ($r = -0,690^{**}$; $p < 0,01$), залежним ($r = -0,656^{**}$; $p < 0,01$), доброзичливим ($r = -0,375^{**}$; $p < 0,01$), альтруїстичним ($r = -0,707^{**}$; $p < 0,01$) типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений холеричний тип темпераменту, тим менше будуть виражені підозрілий, залежний, доброзичливий та альтруїстичний типи взаємовідносин.

Позитивний кореляційний зв'язок між типом темпераменту флегматик (А. Белов) та підозрілим ($r = 0,303^{*}$; $p < 0,05$), залежним ($r = 0,272^{*}$; $p < 0,05$), альтруїстичним ($r = 0,532^{**}$; $p < 0,01$) типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений флегматичний тип темпераменту, тим більше будуть проявлятись підозрілий, залежний та альтруїстичний типи взаємовідносин.

Негативний кореляційний зв'язок між типом темпераменту флегматик (А. Белов) та авторитарним ($r = -0,312^{**}$; $p < 0,01$), егоїстичним ($r = -0,252^{*}$; $p < 0,05$), агресивним ($r = -0,279^{*}$; $p < 0,05$), підпорядковуючим ($r = -0,399^{**}$; $p < 0,01$) типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений флегматичний тип темпераменту, тим менше будуть виражені авторитарний, егоїстичний, агресивний та підпорядковуючий типи міжособистісних стосунків.

Негативний кореляційний зв'язок між типом темпераменту флегматик (А. Белов) та соціометричним статусом ($r = -0,246^*$; $p < 0,05$). Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений флегматичний тип темпераменту, тим більше буде виражений соціометричний статус «ізолюваний» та «зневажений».

Позитивний кореляційний зв'язок між типом темпераменту меланхолік (А. Белов) та підозрілим ($r = 0,792^{**}$; $p < 0,01$), залежним ($r = 0,778^{**}$; $p < 0,01$), альтруїстичним ($r = 0,713^{**}$; $p < 0,01$) типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений меланхолічний тип темпераменту, тим більше будуть проявлятися підозрілий, залежний та альтруїстичний типи взаємовідносин.

Негативний кореляційний зв'язок між типом темпераменту меланхолік (А. Белов) та авторитарним ($r = -0,322^{**}$; $p < 0,01$), егоїстичним ($r = -0,518^{**}$; $p < 0,01$), агресивним ($r = -0,554^{**}$; $p < 0,01$), підпорядковуючим ($r = -0,439^{**}$; $p < 0,01$) типами взаємовідносин (Т. Лірі).

Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений меланхолічний тип темпераменту, тим менше будуть виражені авторитарний, егоїстичний, агресивний та підпорядковуючий типи міжособистісних стосунків.

Негативний кореляційний зв'язок між типом темпераменту меланхолік (А. Белов) та соціометричним статусом ($r = -0,706^{**}$; $p < 0,01$). Дані результати можуть свідчити про те, що чим яскравіше буде виражений меланхолічний тип темпераменту, тим більше буде виражений соціометричний статус «ізолюваний» та «зневажений».

Отже, у результаті кореляційного аналізу визначено, що чим більше екстравертованою буде особистість, тим більше можуть проявлятися авторитарний, егоїстичний, агресивний, підпорядковуючий типи взаємовідносин, тим більше буде виражений соціометричний статус «лідер» та «з частим вибором», та менше можуть проявлятися такі типи міжособистісних відносин, як підозрілий, залежний, альтруїстичний.

Чим яскравіше буде виражений сангвінічний тип темпераменту, тим більше буде домінувати доброзичливий тип взаємовідносин, соціометричний статус «лідер» та «з частим вибором», рівень комунікабельності та менше буде виражений підозрілий та залежний типи міжособистісних стосунків.

Чим яскравіше буде виражений холеричний тип темпераменту, тим більше буде проявлятися авторитарний, егоїстичний, агресивний, підпорядковуючий типи взаємовідносин, соціометричний статус «лідер», рівень комунікабельності та менше будуть виражені підозрілий, залежний, доброзичливий та альтруїстичний типи взаємовідносин.

Чим яскравіше буде виражений флегматичний та меланхолічний тип темпераменту, тим більше будуть проявлятися підозрілий, залежний та альтруїстичний типи взаємовідносин, соціометричний статус «ізольований» та «зневажений» та нижчий рівень комунікабельності буде проявлятися у особи, а також авторитарний, егоїстичний, агресивний та підпорядковуючий типи міжособистісних стосунків.

Висновки. У результаті дослідження впливу темпераменту на міжособистісні стосунки підлітків за методикою на визначення типу темпераменту Г. Айзенка та «Формула темпераменту А. Белова» виявлено, що у підлітків, які складають дану вибірку переважає тип темпераменту меланхоліка та холерика. Дані типи темпераменту характеризуються високим рівнем нейротизму, який вказує на емоційну стійкість чи нестійкість. Нейротизм у підлітків, залежно від ситуації, може виражатися в надзвичайній знервованості, нестійкості, поганій адаптації, схильності до швидкої зміни настроїв заклопотаності. Нейротизму відповідає емоційність, імпульсивність; нерівність в контактах з людьми, мінливість інтересів, виражена чутливість, вразливість, схильність до дратівливості.

За методикою діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі визначено, що у підлітків, які складають дану вибірку найбільше проявляється авторитарний тип міжособистісних відносин. Таким чином, значна кількість учнів даної вибірки схильні одноосібно приймати рішення, вказувати іншим що робити, не визнають недоліків власних знань.

За результатами соціометричного дослідження помітно, що у підлітків, які складають дану вибірку найбільше виражений соціометричний статус «з частим вибором», що свідчить про хороші взаємовідносини між більшою частиною підлітків.

У результаті кореляційного аналізу визначено, що для осіб із типом темпераменту сангвініка властивими є доброзичливий тип взаємовідносин, соціометричний статус «лідер» та «з частим вибором», та менше виражені підозрілий, залежний типи міжособистісних стосунків. Для осіб із типом темпераменту холерика властивими є авторитарний, егоїстичний, агресивний, підпорядковуючий типи взаємовідносин, соціометричний статус «лідер». У меншій мірі проявляються підозрілий, залежний, доброзичливий та альтруїстичний типи взаємовідносин. Для осіб із типом темпераменту флегматика та меланхоліка властивими є підозрілий, залежний та альтруїстичний типи взаємовідносин, соціометричний статус «ізольований» та «зневажений». У меншій мірі проявляються авторитарний, егоїстичний, агресивний та підпорядковуючий типи міжособистісних стосунків.

Колом питань, розглянутих у даній статті, проблема психологічних особливостей впливу темпераменту на міжособистісні стосунки підлітків не вирішена. Подальше вирішення проблеми спрямоване на пошук впливу різних детермінант на міжособистісні стосунки підлітків шляхом теоретичних та емпіричних досліджень.

Література

1. Андреева Г.М. Социальная психология. М. : «Аспект Пресс», 2014. 363 с.
2. Егорова М. С. Психология индивидуальных различий. М. : Планета детей, 1997. 328 с.
3. Ждан А.Н. История психологии. От Античности до наших дней. М. : Академический Проект, 2004. 576 с.
4. Маклаков А. Г. Общая психология. СПб. : Питер, 2001. 592 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб. : Евразия, 1999. 478 с.
6. М'ясоїд П. А. Загальна психологія. К. : Вища шк., 2004. 487 с.
7. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. К. : Лыбидь, 1990. 191 с.
8. Палій А.А. Диференціальна психологія. К. : Академвидав, 2010. 432 с.
9. Столяренко О. Б. Психологія особистості. К. : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
10. Buss A, Plomin R. A Temperament theory of personality development. New York: Wiley, 1975. 256 p.
11. Chess, S., & Thomas, A. Temperament in clinical practice. New York: Guilford, 1986. 315 p.
12. Kant Immanuel Anthropology, History, and Education. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 597 p.

References

1. Andreeva G.M. (2014) *Socialnaia psihologiia [Social psychology]*. М. : «Аспект Пресс» [in Russian].
2. Egorova M. S. (1997) *Psihologiia individualnyh razlichii [Psychology of individual differences]*. М. : Planeta detei [in Russian].
3. Zhdan A.N. (2004) *Istoriia psihologii. Ot Antichnosti do nashih dnei [The history of psychology. From Antiquity to our days]*. М. : Akademicheskii Proekt [in Russian].
4. Maklakov A. G. (2001) *Obshhaia psihologiia [General psychology]*. SPb. : Piter [in Russian].

5. Maslou A. (1999) *Motivaciia i lichnost [Motivation and personality]*.SPb. : Evraziia [in Russian].
6. Miasoid P. A. (2004) *Zahalna psykholohiia [General psychology]*. K. : Vyshcha shkola [in Ukraine].
7. Obozov N. N. (1990) *Psihologiia mezhlichnostnyh otnoshenii [Psychology of interpersonal relations]*. K. : Лыбидь [in Russian].
8. Palii A.A. (2010) *Dyferentsialna psykholohiia [Differential psychology]*. K. : Akademvydav [in Ukraine].
9. Stoliarenko O. B. (2012) *Psykholohiia osobystosti [Psychology of personality]*. K. : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukraine].
10. Buss A, Plomin R. A. (1975) Temperament theory of personality development. New York: Wiley.
11. Chess, S., Thomas, A. (1986) Temperament in clinical practice. New York: Guilford.
12. Kant Immanuel (2007) Anthropology, History, and Education. Cambridge: Cambridge University Press.

Mykhaylyshyn U., Shchur O.

INFLUENCE OF TEMPERAMENT ON INTERPERSONAL RELATIONS OF ADOLESCENTS

The article is devoted to the psychological features of the impact of temperament on interpersonal relations of adolescents.

The results of empirical study, including statistical data processing, of the impact of temperament on the personal relations are analyzed and presented.

Research Methods. *The following methods were used in the research: methods of mathematical statistics (Pearson correlation analysis) and psychological testing: the Eysenck Personality Questionnaire (EPQ); «The Formula of Temperament by A.Below»; Interpersonal Diagnosis of Personality by Timothy Leary; sociometry.*

Results. *Based on the results of theoretical analysis of the scientific literature devoted to the problem of temperament impact on interpersonal relations of adolescents the authors argue that temperament traits in adolescents can influence the nature of interpersonal relations. The relations and relationships with other people are important for people of any age. However they are increasingly important in adolescence. Teenage years are sensitive to incensement and enhancement of relationships with peers.*

The methods and technics used in empirical research of temperament and interpersonal relations are presented.

The results of empirical research and correlation analysis suggest relationship between temperament and interpersonal relations of adolescents.

The results of correlation analysis signify that individuals with Sanguine personality type tend to develop friendly sort of relations, to have sociometric status of «leader» and enjoy more «frequent nominations» made by peers. Choleric individuals tend to develop authoritarian, selfish, aggressive, and suppressive type of relations. Their sociometric status is «leader». They are less likely to demonstrate suspicious, dependent, benevolent, and altruistic type of relations. Individuals with Melancholic and Phlegmatic personality types tend to develop suspicious, dependent, and altruistic sorts of relationships. Their sociometric statuses are «insolated» and «disliked». They are less likely to demonstrate authoritarian, selfish, aggressive, and suppressive types of interpersonal relations.

Based on the findings, the authors argue that further studies and deeper analysis are needed to define different determinants to influence interpersonal relations of adolescents.

Conclusions. *The results of correlation analysis have justified the plausible relation between temperament and interpersonal relations of adolescents.*

Key words: *temperament, relations, relationships, adolescence, psychobiological trait, behavior.*

Михайлишин Уляна Богданівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Щур Ольга Ярославівна – магістр кафедри психології факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет».